

Beroepsprofielen: bakens voor professionalisering

ANDRÉ VERKENS

Alhoewel we collectief verantwoordelijk zijn voor onze samenleving, wordt voor tal van maatschappelijke problemen toch een zondebok gezocht. Vaak wordt deze rol het onderwijs toebedeeld, en in onderwijsmiddelen schuift men de zwarte piet dan weer door naar de lerarenopleidingen. Dit maakt een herwaardering van het lerarenberoep een moeilijke zaak. Een nieuwe plaatsbepaling dringt zich op. Daarom is er nood aan een maatschappelijke consensus over de opdrachten van het onderwijs. Pas daarna kan men een beroepsprofiel voor leraren bepalen. Met de ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor de verschillende onderwijsniveaus heeft het Vlaams Parlement duidelijk gemaakt waartoe het onderwijs bekwaam moet zijn. De beroepsprofielen en de basiscompetenties voor leraren geven weer welke eisen onderwijs en maatschappij stellen aan respectievelijk de ervaren en de beginnende leraar.

Situering van de beroepsprofielen en de basiscompetenties

Het decreet op de lerarenopleiding en de nascholing van 16 april 1996 voorziet dat de beroepsprofielen en basiscompetenties voor leraren worden vastgelegd door de Vlaamse regering. In dit decreet steunt de hervorming van de lerarenopleiding op deze beroepsprofielen en basiscompetenties. Er wordt nadrukkelijk aandacht besteed aan de aanvangsbegeleiding, de voortgezette lerarenopleidingen en een grondige hervorming van de nascholing. Vanaf het najaar van 1996 is intensief gewerkt aan de ontwikkeling van de beroepsprofielen en de basiscompetenties. Op 19 december 1998 kondigde het Vlaams Parlement het decreet betreffende de beroepsprofielen van de leraren af. In 2000 is de eerste generatie leraren van de vernieuwde lerarenopleiding

afgestudeerd. Of het jaar 2000 een 'grand cru' is voor de leraren met het nieuwe profiel kan betwijfeld worden. De lerarenopleidingen zijn onvoorbereid aan de bijsturing van hun opleidingsprogramma in functie van het decreet begonnen. Zo'n bijsturing vraagt tijd en mankracht. Vooral in de nieuwe hogeschoolcultuur, waar men met minder middelen toch meer wil realiseren, ontbreken tijd en mankracht.

In de beroepsprofielen wordt voor de verschillende lerarentypes een omschrijving gegeven van de kennis, vaardigheden en attitudes van de ervaren leraar. Aansluitend bij de beroepsprofielen zijn de basiscompetenties van de beginnende leraar geformuleerd. De lerarenopleidingen richten zich op deze basiscompetenties om autonoom hun opleidingsprogramma uit te werken. Zowel de beroepsprofielen als de basiscompetenties bevatten twee componenten: voor alle lerarentypes zijn er gemeenschappelijke en specifieke beroepsvereisten. Enerzijds verwacht je van leraren, afgezien van de leerlingengroep die ze begeleiden, dat ze bekend zijn met onderwijskundige beleidsproblemen en het socio-culturele leven. Ze kennen hun leerlingengroep, bezitten communicatieve en agogische vaardigheden en beschikken over pedagogische en didactische vaardigheden. Ze hanteren een 'gemeenschappelijke onderwijstaal'. Deze gemeenschappelijkheid in lerarentypes bevordert de toegang tot voortgezette lerarenopleidingen, die een brede inzetbaarheid en mobiliteit tijdens de loopbaan mogelijk maken. Anderzijds werden voor elk lerarentype, in casu leraar kleuteronderwijs, leraar lager onderwijs, leraar secundair onderwijs groep 1 (voorheen regent) en leraar secundair onderwijs groep 2 (licentiaat met aggregaatsdiploma), ook specifieke beroepsprofielen en basiscompetenties uitgewerkt. Naargelang het lerarentype worden bepaalde klemtonen gelegd en bijkomende vaardigheden geformuleerd.

Uitgangspunten

Om de veelheid van taken die de maatschappij van de leraar verwacht op een verantwoorde wijze op te kunnen nemen, zijn de beroepsprofielen gebaseerd op een verruimde professionaliteitsvisie. Meer dan vroeger reikt het lerarenberoep verder dan de uitvoering van een aantal opdrachten die door anderen zijn opgesteld. In die visie verwijst professionaliteit naar het kritisch benaderen van onderwijs- en leergedragingen en opvoedingssituaties. Op grond van inhoudelijke vak-kennis en onderwijskundige expertise kunnen in een bepaalde situatie dan verantwoorde beslissingen genomen worden. De nadruk ligt opnieuw op het meesterschap van de leraar die zich bewust engageert om zijn deskundigheid permanent verder te ontwikkelen.

Een dergelijke kijk op professionaliteit verwijst ook naar een emancipatorische visie. De leraar krijgt de verantwoordelijkheid om in collegiaal verband het onderwijs te ontwerpen en uit te voeren. De leraar moet natuurlijk nog steeds verantwoording afleggen tegenover diegenen die hem of haar mandateren.

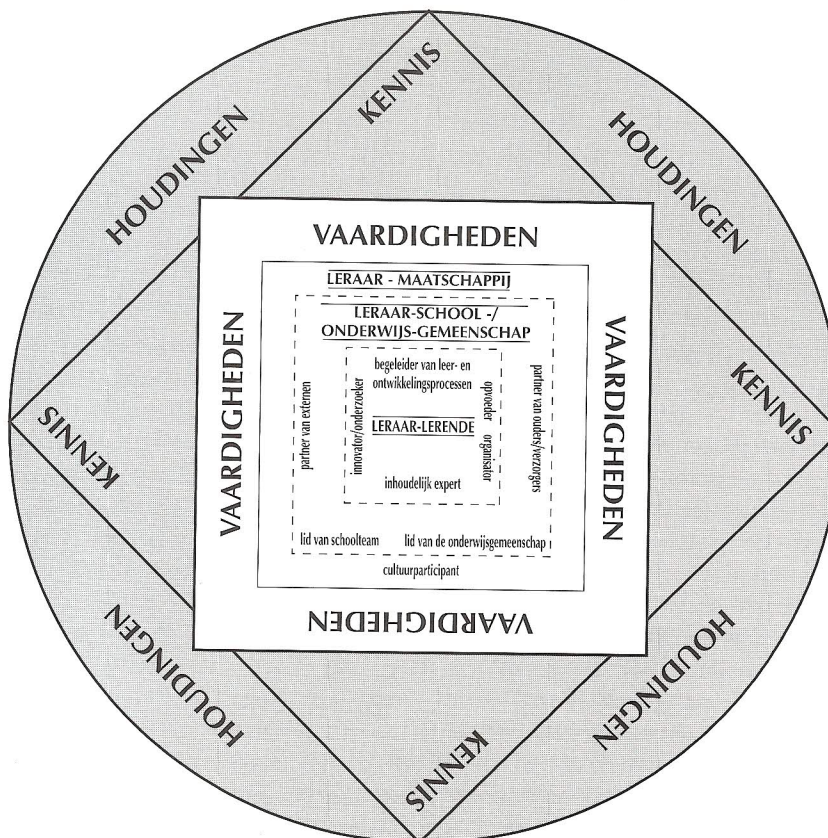
De accentverschuivingen in de onderwijsprincipes hebben ook geleid tot een nieuwe visie op het lerarenberoep. Leraren moeten kinderen een brede en harmonische vorming kunnen bieden. Leren wordt als een actief en constructief proces beschreven waarbij de leraar krachtige leeromgevingen moet

kunnen ontwerpen en realiseren. Leraren in opleiding kunnen deze vaardigheden optimaal verwerven als de leraren-opleiding door dezelfde onderwijsprincipes is onderbouwd. Algemene vorming, toegepaste kennis, thematisch onderwijs en integratie van ICT in functie van levenslang leren krijgen een centrale plaats in dit onderwijsconcept.

Structuur van de beroepsprofielen en basiscompetenties

De beroepsprofielen geven de vaardigheden weer die de ervaren leraar zou moeten beheersen. Omwille van de overzichtelijkheid werden de vaardigheden in clusters ondergebracht. Er zijn drie van die clusters. Centraal staan de vaardigheden die deel uitmaken van de verantwoordelijkheid t.a.v. de lerende. De tweede verantwoordelijkheid van de leraar is die t.a.v. de school en de onderwijsgemeenschap. De verantwoordelijkheid t.a.v. de maatschappij vormt de derde cluster van vaardigheden. In de onderwijspraktijk komen de onderscheiden vaardigheden gelijktijdig en/of sequentieel voor. De gemaakte indeling is geen ordening in functie van belangrijkheid en/of moeilijkheid. Hetzelfde kan gezegd worden van de basiscompetenties, die een afspiegeling zijn van de beroepsprofielen. Er is niet zomaar een opleidingsprogramma op te enten. Ze geven wel een overzicht van de vaardigheden waarover een beginnend leraar moet beschikken.

Schema – Structuur van de basiscompetenties

Deze drie verantwoordelijkheden worden verder gespecificeerd in typefuncties. In de beroepsprofielen zijn dit algemene beschrijvingen van de verantwoordelijkheden van de leraar. Bij de formulering van de basiscompetenties wordt de term typefuncties vervangen door functioneel geheel. In het volgende overzicht geven we de tien typefuncties weer die genoteerd zijn onder de drie clusters van verantwoordelijkheden. Elke typefunctie illustreren we met een concrete vaardigheid. (Deze voorbeelden zijn overgenomen uit het beroepsprofiel van leraar kleuteronderwijs.) Op dit niveau zijn verschillen tussen beroepsprofielen en basiscompetenties duidelijk aanwezig. Sommige vaardigheden, zoals het begeleiden van stagiaires, mag men uitsluitend verwachten van de ervaren leraar. Voor andere vaardigheden verwacht men een lagere beheersingsgraad bij de beginnende leraar (basiscompetenties) dan bij de ervaren leraar. Zo verwachten we dat ervaren leraren adequaat kunnen omgaan met kinderen in sociaal-emotionele probleemsituaties en met kinderen met gedragsproblemen. Van beginnende leraren verwachten we dat ze met ondersteuning van ervaren collega's of externen dit probleemgedrag herkennen en leren omgaan met deze probleemgedragingen.

Overzicht van typefuncties in de beroepsprofielen

• Verantwoordelijkheid t.a.v. de lerende

1. De leraar als begeleider van leer- en ontwikkelingsprocessen
Observeren met het oog op bijsturing of remediëring (vaardigheid 1.9)
2. De leraar als opvoeder
In overleg een positief leefklimaat creëren voor de kinderen in de groep en op school (2.1)
3. De leraar als inhoudelijk expert
Het eigen vormingsaanbod situeren en integreren in het geheel van het onderwijsaanbod (3.3)
4. De leraar als organisator
Een kindaanpast activiteiten- en/of dagverloop creëren, kaderend in een tijdsplanning (4.2)
5. De leraar als innovator/onderzoeker
Vernieuwende elementen aanwenden en aanbrengen (5.1)

• Verantwoordelijkheid t.a.v. de school/de onderwijs-gemeenschap

6. De leraar als partner van de ouders/verzorgers
In overleg met het team de ouders/verzorgers informeren over en betrekken bij het klas- en schoolgebeuren (6.3)

7. De leraar als lid van het schoolteam
Binnen het team over een taakverdeling overleggen en die naleven (7.3)
8. De leraar als partner van externen
Contacten leggen, communiceren en samenwerken met externe instanties die onderwijsbetrokken initiatieven aanbieden (8.1)
9. De leraar als lid van de onderwijsgemeenschap
Reflecteren over het beroep van leraar en de plaats ervan in de samenleving (9.2)

• Verantwoordelijkheid t.a.v. de maatschappij

10. De leraar als cultuurparticipant
Actuele thema's en ontwikkelingen onderscheiden en kritisch benaderen. Het gaat dan om de volgende domeinen: het sociaal-politieke domein, het sociaal-economische domein, het levensbeschouwelijke domein, het cultureel-esthetische domein, het cultureel-wetenschappelijke domein (10.1)

Voor elke vaardigheid uit de beroepsprofielen en basiscompetenties is een omschrijving van de benodigde kennis voorzien. Kennisverwerving is dus enorm belangrijk. Het is een noodzakelijke voorwaarde om een vaardigheid te kunnen beheersen. We illustreren dit voor vaardigheid 1.5: "Een aangepaste methodische aanpak en groepeeringsvorm bepalen. De leraar kan werkvormen kiezen en ze afstemmen op de doelstellingen. Hij kan werkvormen flexibel en met veel afwisseling hanteren, rekening houdend met een maximale individualisering. *De leraar kan op verantwoorde en kritische wijze multimediale werkvormen kiezen. Hij kan tevens gepaste groepeeringsvormen kiezen, een goede timing bepalen en een aangepaste ruimte creëren.* De benodigde kennis omvat diverse werkvormen en combinaties daarvan, waarbij rekening wordt gehouden met een gedifferentieerde aanpak en met een kritisch gebruik van de multimediale mogelijkheden."

Net zoals kennis hebben ook de attitudes of houdingen een ondersteunende functie van de vaardigheden. Tien houdingen karakteriseren het lerarenberoep.

1. beslissingsvermogen
2. relationele gerichtheid
3. kritische ingesteldheid
4. leergierigheid
5. organisatievermogen
6. zin voor samenwerking
7. verantwoordelijkheidszin
8. creatieve gerichtheid
9. flexibiliteit
10. gerichtheid op adequaat en correct taalgebruik en communicatie

Functies van beroepsprofielen en basiscompetenties

De basiscompetenties hebben een duidelijke functie voor de lerarenopleiding. Ze vormen een richtlijn voor het onderwijsprogramma. Voor het werkveld kan duidelijk worden aangegeven wat ze van de pas afgestudeerde of beginnende leraar aan startcompetenties mogen verwachten. Regelmatig zullen lerarenopleiders het werkveld moeten bevragen om na te gaan of de vooropgestelde startcompetenties voldoende gerealiseerd zijn, of de startcompetenties a fortiori haalbaar zijn en of het opleidingsprogramma dient bijgestuurd te worden. Mits de nodige aanvangsbegeleiding en nascholing wordt aan de beginnende leraar ondersteuning geboden om door te groeien naar het vooropgestelde beroepsprofiel. Dit is een opdracht tijdens de gehele loopbaan, waarbij ook de mogelijkheid wordt geboden om specifieke competenties te ontwikkelen door o.a. voortgezette lerarenopleidingen te volgen. Zo kan deskundigheid binnen een schoolteam worden opgebouwd inzake ICT, intercultureel onderwijs, inclusief onderwijs, begeleiding van stagiaires en beginnende leraren ...

De DVO (Dienst voor Onderwijsontwikkeling) heeft de basiscompetenties en de beroepsprofielen ontwikkeld. In opdracht van de minister heeft Hay Management Consultants functiebeschrijvingen opgesteld. De basis daarvoor was de perceptie van het beroep door de leerkrachten zelf. Hierbij wordt uitgegaan van de feitelijke toestand. De functiebeschrijvingen zijn een instrument voor de lokale school bij het opstellen en de opvolging van de taakinvulling van elke leraar. M.a.w. basiscompetenties en beroepsprofielen onderscheiden zich van de functiebeschrijvingen, zowel naar hun betekenis voor het lokale schoolbeleid als naar de wijze waarop ze werden opgesteld. De beroepsprofielen zijn bakens om de professionalisering van leraren te sturen. Er wordt tevens een aanzet gegeven voor de uitwerking van criteria bij de evaluatie van leerkrachten. Meer dan functiebeschrijvingen die een opsomming bevatten van taken geven de beroepsprofielen duidelijk het gedrag weer dat kenmerkend is voor professioneel gedrag. Afhankelijk van hun eigen pedagogisch project zullen scholen vanuit deze beroepsprofielen zelf accenten leggen.

Het is jammer dat deze beroepsprofielen in het werkveld zo weinig bekend zijn. De opleidingsinstituten werken aan een vernieuwd opleidings- en stageprogramma om de basiscompetenties bij de leraren in opleiding te realiseren. Het overleg tussen de opleidingen en de stagescholen kan slechts in beperkte mate bijdragen tot de bekendmaking van de beroepsprofielen. De overheid heeft zich beperkt tot het sturen van een bundel naar de scholen met de decreettekst en een kleine toelichting over beroepsprofielen en basiscompetenties

van de leraren. Bondige en vlot leesbare teksten in fraaie brochures zijn blijkbaar overbodig om een belangrijk document toegankelijk te maken voor een grote groep betrokkenen. In de discussies over de herwaardering van het lerarenberoep wordt nauwelijks naar de beroepsprofielen verwezen. Zelfs op de website van het Departement Onderwijs is geen item over de beroepsprofielen beschikbaar. Er schort dus iets aan de communicatie van de overheid over deze beroepsprofielen. Naar de redenen moeten we gissen ... Zou de erkenning van de professionaliteit misschien olie op het vuur zijn tijdens het debat over de loonsverhoging? Nochtans vergeet de overheid dit document niet altijd: bij de evaluatie van de lerarenopleidingen tijdens het academiejaar 2000-2001 wordt wél expliciet getoetst in welke mate de opleidingen werk maken van de implementatie van de basiscompetenties in hun opleidingsprogramma's.

Besluit

De basiscompetenties en de beroepsprofielen zijn enerzijds voor de lerarenopleidingen en anderzijds voor de basis- en secundaire scholen bakens om de professionaliteit van leraren naar waarde te schatten. Het beroepsprofiel is een ideaalbeeld dat als streefmodel dient voor de professionele ontwikkeling van iedere leraar. Deze beroepsstandaard focust op de complexiteit van het beroep en kan tot een beroepsherwaardering bijdragen. Het concept dat aan de basis ligt van het beroepsprofiel, zoals door de DVO ontwikkeld, investeert in de persoon van de leraren. Mits de schoolorganisatie daartoe de structurele voorwaarden schept, zijn zij namelijk de motor van vernieuwing en kwaliteitsverbetering.

Geraadpleegde literatuur

ALTERMAN, A., Het beroepsprofiel van de leraar: een instrument in de kwaliteitszorg van de overheid. T.O.R.B., 1997-98, nr. 3-4, p.170-176.

Departement Onderwijs, Beroepsprofielen en basiscompetenties van de leraren. Decretale tekst en Memorie van Toelichting. Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Afdeling Informatie en Documentatie, 1999, 199 blz.

MAES, B., Hervorming van de lerarenopleiding en de nascholing: de decretale weg. IVO, 1999, nr. 75, p.39-45.

RUTTEN, J., De vernieuwde lerarenopleiding: de opbouw van de beroepsprofielen en de basiscompetenties. Impuls, 1998, nr. 1 (29), p.3-9.

VAN LOOY, L., e.a., Zelfstandige, reflecterende leraren: van opleiding naar beroep. VUBPRESS, Brussel, 2000, 288 blz.

VERKENS, A. & DE DECKER, L., De vernieuwde lerarenopleiding aan de hogeschool: een dubbelbeeld. IVO, 1999, nr. 75, p.39-45.